

Elena VARZARI

TOPICĂ OBIECTIVĂ – TOPICĂ SUBIECTIVĂ: NECESITATEA UNEI DELIMITĂRI ÎN CRONICILE ROMÂNEȘTI

Încă din antichitate s-a observat că în limbile care dispun de o ordine liberă sau relativ liberă a cuvintelor în propoziție (deci în limbile în care diverse raporturi sintactice se exprimă prin flexiuni, prepoziții etc.), dar și în cele în care funcția gramaticală a topicii rămâne a fi una de bază, există o ordine preferențială a cuvintelor, lipsită de latura afectivă¹. Utilizată în mod obișnuit într-o limbă, topica poate răspunde necesității de a delimita unele forme gramaticale de altele în cazul în care nu există alte mijloace de identificare a acestora. O asemenea topică, în general, corespunde logicii (întâi este exprimat subiectul logic, apoi predicatul logic) și este dictată de factori semantici și sintactici, reprezentând un model, o invariantă. Această ordine, dispusă progresiv (elementul determinat este urmat de cel determinativ, elementul cunoscut este urmat de cel necunoscut), a fost considerată normă pentru unele limbi. În plus, s-a considerat, independent de context, că tocmai o astfel de topică răspunde organizării firești a cuvintelor în propoziție într-o limbă dată, iar toate celelalte tipuri ar reprezenta varian-

te contextuale ale ordinii respective, numită și „ordine gramaticală” a cuvintelor. În literatura de specialitate o asemenea ordine (Subiect – Predicat – Obiect) a fost numită *topică directă, regulată, fundamentală, de bază, neutră stilistic, causală, cronologică, generală, progresivă, obiectivă*. Iar topica în care determinativul precede determinatul (ordinea PSO, OPS sau OSP) a fost numită *inversă, secundară, neobișnuită, neregulată, derivată, marcată stilistic, expresivă, impulsivă, afectivă, ocazională, subiectivă*².

Termenii din aceste serii circumscriu o distincție fundamentală între tipurile de topică. Fără înțelegerea lor este imposibilă elucidarea funcțiilor de bază ale topicii (gramaticală, stilistică etc.), precum și configurarea unei tipologii generale a acesteia. Totuși ei nu au fost tratați univoc în studiile consacrate ordinii cuvintelor. În plus, ei nu sunt identici sub aspect semantic, fiecare vizează anumite nuanțe ale conceptelor în discuție, constituie niște trăsături aparte ale lor, de aceea, acceptabili în unele contexte, nu întotdeauna pot fi aplicați în altele. Întrucât am considerat distincția *direct, obișnuit... / invers, secundar...* esențială în interpretarea particularităților de topică a cronicilor românești, vom insista asupra opoziției respective pentru a clarifica specificul fenomenului:

(1) *A: Iară tătarii au lovit toată Podolia și Prusia* (M. Costin, p. 159).

B: Atunce boiernașii lui, grecii, începură a s-ascunde în casă despre doamna (I. Neculce, p. 373).

C: Iar Batâr Gabăr, domnul Ardealului, gândi să vie iar aici în țară cu oști (**Letopisețul Cantacuzinesc**, p. 170).

D: *Iară Alixandru-Vodă au năzuitu iară spre ieși* (G. Ureche, p. 37).

(2) A: *Ce au început nevoi a ieși grele în țară* (I. Neculce, p. 362).

B: *Dulce este domniia de Muldova* (M. Costin, p. 176).

C: *Iar ceelaltă avere au împărțit-o celelalte slugi* (I. Neculce, **O samă de cuvinte**, p. 277).

D: *Și au făcut leșii într-acea iarnă mare răutăți, împreunați cu tătarai și cu ai noștri în Țara Căzăcească* (M. Costin, p. 229).

Exemplele grupate la (1) prezintă topica SPO (și pot fi incluse deci în categoria „topică directă”); ele sunt lipsite de latura afectivă (așadar, constituie o topică neutră din punct de vedere stilistic); respectă regulile de ordonare a cuvintelor în limba română (topică regulată); succesiunea subiect gramatical – predicat gramatical coincide cu succesiunea subiect logic – predicat logic (topică rațională / logică); informația evoluează de la cunoscut spre necunoscut (topică obiectivă). Această ordine nu este însă dominantă în cronici și nu poate fi numită obișnuită pentru toți cronicarii. Se poate constata astfel că ordinea „directă”, „neutră stilistic”, „regulată”, „rațională” și „obiectivă” nu este implicit și „dominantă” sau „obișnuită”.

Analizând exemplele grupate la (2) în baza trăsăturilor „inversă”, „secundară”, „neobișnuită”, „marcată stilistic”, „emfatică”, „neregulată”, observăm că și de data aceasta termenii care denumesc tipul respectiv de topică nu dezvăluie fenomenul în toată complexitatea lui în fiecare dintre contextele prezentate. Atestarea trăsăturii *ordine „inversă”* în

toate propozițiile din exemplul (2) justifică utilizarea frecventă a termenului respectiv în literatura de cronicar în (2A) („au început nevoi a ieși grele” în loc de „au început a ieși nevoi grele”) impune aprecierea acestei topici drept „neregulată”, dar și „emfatică” în același timp, „marcată stilistic”, „neobișnuită”, „secundară”, „derivată”. Neregulată trebuie considerată și topica din (2D), datorită omonimiei create de complementul „în Țara Căzăcească” (cf.: „leșii au făcut mare răutăți în Țara Căzăcească” sau „împreunați cu tătarai și cu ai noștri în Țara Căzăcească”). Însă exemplele (2C) și (2D) nu pot fi apreciate ca având o topică „secundară”, „marcată stilistic” sau „emfatică”, pentru că deplasările din cadrul propoziției au la bază motivații de ordin comunicativ. În plus, construcțiile cu verbul antepus constituie o caracteristică specifică cronicilor românești, fără a fi dictate de factori de ordin stilistic.

Pentru a stabili care dintre termenii amintiți corespund cerințelor noastre, dar și pentru a dezvălui specificul celor două tipuri de topică, îi vom analiza în cupluri, or, ei formează, de fapt, „*une dualité d’opposition*” și deci pot fi studiați prin contrast³.

Distincția topică *fundamentală* (sau de *bază / dominantă / preferențială*) – *secundară* (sau *derivată*) este aplicată, de obicei, în cercetările tipologice, unde noțiunea de ordine preferențială servește drept suport pentru clasificarea limbilor pe baza topicii⁴, chiar dacă s-a observat că într-o limbă nu există o singură topică-tip pe lângă cea de bază, depistându-se și mărcile altor topici. Avantajul termenilor respectivi

constă în faptul că nu exclud trăsătura care e „de bază” și în cazul propozițiilor cu o topică inversă (se știe că ordinea inversă este dominantă în cele interogative, optative ș.a.). Deficiența termenilor „secundar”, „derivat” rezidă însă în faptul că pot provoca unele confuzii, în virtutea polisemiei lor, pot sugera că funcțiile comunicativă și stilistică, pe care le îndeplinește, de regulă, topica, ar putea fi secundare sau derivate.

Distincția topică *obișnuită* – topică *neobișnuită* este destul de vagă, dar și prea „cuprinzătoare” în raport cu ordinea cuvintelor din unele tipuri de propoziție, căci deseori obișnuită poate deveni și topica neobișnuită (în propozițiile exclamative, dubitative etc.). Nu există niște criterii clare care să certifice că o anumită ordine a devenit obișnuită / neobișnuită, cu atât mai mult în cazul limbii vechi. De exemplu, antepunerea verbului poate fi considerată în cronici o particularitate dominantă, la fel ca și antepunerea obiectului atunci când acesta reprezintă elementul cunoscut (a se vedea exemplele (2D) și (2C)).

Distincția topică *directă* – topică *inversă* este poate cea mai vechi, deja în secolul al XVIII-lea teoreticienii limbii franceze au inclus-o în relația „direct-natural-logic”, extinsă până la o adevărată doctrină⁵. Denumirile respective au fost acceptate și ulterior, dat fiind că păreau mai cuprinzătoare. Totuși termenul „invers”, înțeles și ca o răsturnare a obișnuitului, ca o manifestare a iraționalului, trebuie utilizat cu prudență. Se știe că ordinea inversă înseamnă schimbarea succesiunii consacrate a cuvintelor într-o propoziție, dar pentru unele construcții sintactice sau propoziții ea poate fi normă, și

nicidecum „o răsturnare a obișnuitului”. Pentru a nu se confunda ordinea inversă cu inversiunea, trebuie să se țină cont de faptul că ordinea directă poate fi caracterizată drept obișnuită, iar ordinea inversă drept neobișnuită doar în cazul în care se face abstracție de realizarea topicii într-un text concret. Iar în context se va face o delimitare firească între noțiunile „ordine directă”–„normă”, „ordine inversă”–„inversiune”.

Referitor la ordinea *neutră stilistică*, în opoziție cu cea *marcată stilistică*, este necesar să precizăm că, deși una dintre funcțiile de bază ale topicii este cea stilistică, nu întotdeauna factorii ce determină schimbarea ordinii SPO sunt de această natură. În linii mari, ordinea „de bază”, „obișnuită”, „directă” este neutră stilistic și se află în opoziție cu cea marcată, numită și *ocazională*, prin aceasta înțelegându-se ordinea determinată de context, care creează o „tensiune” între structura sintactică și analiza actualizată. Limitele utilizării termenilor *neutru stilistic* – *marcat stilistic* sunt impuse în cazul topicii de varietatea funcțiilor (comunicativă, semantică, de organizare a textului) pe care le poate îndeplini topica.

Și mai restrâns este cadrul utilizării termenilor topică *rațională* versus *afectivă* – cuplu delimitat de teoreticienii limbii franceze acum câteva secole și considerat în relația *logic* (adică potrivit ideilor) – *afectiv* (potrivit pasiunilor) – *estetic* (în concordanță cu armonia). În primul rând, pentru că termenul „rațional” sugerează „iraționalitatea” topicii afective și, în al doilea rând, din cauză că nu trebuie să considerăm o topică rațională, iar pe cealaltă afectivă, căci astfel apare problema exprimării

a două situații diferite în limbile în care este posibilă o singură ordine a cuvintelor⁶.

Limitată este și utilizarea distincției topică *regulată* / topică *neregulată*, din cauza unei false impresii privind topica SPO, PSO, care, potrivit termenului „neregulat”, nu ar respecta normele limbii date. Termenul este adecvat însă în cazul unor construcții sintactice din limba română veche (de exemplu, dislocarea), unde legitățile gramaticale ale limbii române sunt încălcate.

Faptul că majoritatea termenilor utilizați pentru desemnarea fenomenului în discuție sunt prea restrânși, iar uneori chiar denaturează realitatea lingvistică, i-a făcut pe unii cercetători să abordeze cu destul scepticism distincția respectivă: „Nu trebuie să uităm că acești termeni nu semnifică originea sau avantajele fenomenelor lingvistice și deci nu ar trebui să însemne mai mult decât simbolurile X și Y în algebră⁷”. Considerăm totuși necesară o asemenea delimitare, or, renunțând la acest concept, ar însemna să recunoaștem implicit, dar fără motivație: (1) că tipologia limbilor își pierde unul dintre parametrii săi de referință; (2) că factorii care determină topica și funcțiile ei nu mai pot fi net delimitați; (3) că varierea topicii nu poate fi interpretată în toată complexitatea ei.

Termenii cu o arie mai largă de cuprindere, aplicabili în majoritatea contextelor și care, pe lângă definițiile „afectiv” / „nonafectiv”, „expresiv” / „nonexpresiv”, „direct” / „invers”, presupun evoluția informației de la cunoscut spre necunoscut și viceversa, sunt *obiectiv* – *subiectiv*, introduși în teoria topicii de V. Mathesius. Potrivit lingviștilor școlii pragheze, topica

obiectivă, spre deosebire de cea subiectivă, îi facilitează receptorului înțelegerea informației, aceasta evoluând de la cunoscut spre necunoscut, de la *temă* (T) spre *remă* (R)⁸. De exemplu, în (1D) „Iară Alixandru-vodă (T) au năzuitu iară spre leși” (R) tema este punctul de plecare a informației și constituie elementul cunoscut din contextul anterior („Iară Bogdan-vodă, fără zăbavă, adunându oameni de pretutinderile, au scos pre Alixandru-vodă din scaun și iar au apucat Bogdan-vodă scaunul” (Gr. Ureche, p. 37)). O situație similară se constată și în (2C), care, din punctul de vedere al ordinii părților de propoziție, se caracterizează prin topică inversă: „Iar cealaltă avere (T) au împărțit-o celelalte slugi (R)”. Informația redată prin temă este cunoscută și aici din contextul anterior: „s-au sfătuit cu cele slugi să dzică că el este nepot lui Despot, și să împartă ei averea a lui Despot, și să-i de lui toate scrisorile câte au avut Despot cel Mare și puține din averea lui” (I. Neculce, p. 271).

Privind fenomenul din această perspectivă, se impune o distincție între topica *directă* și topica *inversă* (care vizează poziția subiectului față de predicat, de exemplu: SPO – OPS) și topica *obiectivă* versus *subiectivă* (specifică elementelor segmentării informaționale binare a propoziției – temă / remă – care constituie un alt nivel al analizei propoziției). Pornind de la această delimitare, constatăm că, de fapt, în cronică topica obiectivă poate fi atât directă (SPO), cât și inversă (PSO, OPS, OSP), iar topica subiectivă poate fi atât inversă, cât și directă.

Privite într-un cadru mai larg decât cel al unei propoziții izolate,

corelațiile topică obiectivă – topică subiectivă și topică directă – topică indirectă nu mai sunt confundabile. Aceasta pentru că în cadrul textului / microtextului valoarea obiectivă este specifică atât ordinii directe, cât și celei inverse, dacă ea este neutră sub aspect stilistic; este neemfatică; dispune informația de la cunoscut spre nou; este tipică pentru limba dată; urmărește exprimarea cât mai exactă a intenției comunicative; nu vine în contradicție cu segmentarea actuală; este condiționată de factori gramaticali, pragmatici, semantici sau structural-organizatorici. Valoare subiectivă poate avea atât ordinea directă, cât și cea inversă, în cazul în care sunt îndeplinite următoarele condiții: topica este marcată stilistic; emfatică; determinată de starea emoțională a vorbitorului, dirijată de afectivitate; dispune informația de la nou spre cunoscut; este determinată de factori stilistici, ritmico-intonaționali ș.a.m.d.

NOTE

¹ Dionisos din Halicarnas, iar ulterior și Quintilianus au adus în discuție așa-numita „ordine naturală”, iar mai târziu, în secolele XVI-XVIII, teoreticienii francezi vorbeau, cu referire la limba lor, de „ordinea logică” a cuvintelor în propoziție.

² Câmpeanu, E., *Topica „obiectivă” cu valoare „subiectivă” // Cercetări de lingvistică*. T. II, Cluj, 1957, p. 219-238, p. 219-220. Ivănuș, D., *Teoria și topica propoziției subordonate necircumstanțiale în limba română*, Craiova, Editura Universitară, 1994, p.139. Toma, I., *Limba română contemporană. Privire generală*, București, Niculescu, 1996, p. 276. Coteanu, I., *Gramatica de bază a limbii române*, București, Garmond, ș.a., p. 349 ș.a.

³ Excludem din start din această serie unii termeni apăruti în cadrul tendinței psihologice de interpretare a faptelor de limbă – topică „intelectuală”, „aberantă”, „cronologică”, „impulsivă” – ca fiind irelevanți pentru discuție.

⁴ Șerban, V., *Teoria și topica propoziției în româna contemporană*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1974, 236 p.

⁵ A se vedea, de exemplu, Le Bidois, R., Le Bidois, G., *Syntaxe du français moderne. Ses fondements historique et psychologique. T.II: L'ordre des mots dans la phrase*, Paris, Editure Auguste Picard, 1968, 794 p.

⁶ A se vedea Șerban, V., *op. cit.*, p. 27.

⁷ Krusinga, E. A. apud Дмитрев, А. Н., *Об употреблении термина „инверсия” // Романское и германское языкознание*, Вып. 6, Минск, Вышэйшая школа, 1976, p. 6.

⁸ Termenii „temă” și „remă” sunt utilizați aici în concordanță cu teoria despre analiza actualizată.

SURSE LITERARE

Ureche, Gr., *Letopisețul Țării Moldovei de la Dragoș-vodă până la Aron-vodă // Letopisețul Țării Moldovei*, Chișinău, Hyperion, 1990, p. 23-118. Neculce, I., *Letopisețul Țării Moldovei de la Dabija-vodă până la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat // Letopisețul Țării Moldovei*, Chișinău, Hyperion, 1990, p. 280-472.

Neculce, I., *O samă de cuvinte // Letopisețul Țării Moldovei*, Chișinău, Hyperion, 1990, p. 267-279.

Istoria Țării Rumânești de când au descălecat pravoslavnicii creștini (Letopisețul Cantacuzinesc) // Stolicul Constantin Cantacuzino. Istoria Țării Românești, Chișinău, Litera, 1997, p. 144-255.

Costin, M., *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron-vodă încoace // Letopisețul Țării Moldovei*, Chișinău, Hyperion, 1990, p. 135-248.